

# Maradnak a kérdőjelek

Petrás Éva: *Álarcok mögött. Nagy Töhötöm életei*

ABTL–KRONOSZ, 2019

„Ki volt Nagy Töhötöm? A múlt század egyik legsikeresebb katolikus mozgalmanak jezsuita irányítója? Egyházi diplomata, aki 1945–1946-ban határokon átszökve vitt és hozott híreket Róma és Magyarország, a Vatikán, a szovjetek és a magyar katolikus egyház között? Vagy egy Alejandro Nagy Varga nevű argentinai magyar szabadkőműves, aki részt vett a Buenos Aires-i nyomortelepek felmérésében és a dél-amerikai egyház szociális missziójában? Netán írói babérokra törő, küldetéses ember, aki a *Jezsuiták és szabadkőművesek* című könyvével megpróbált közvetíteni a katolikus egyház és a szabadkőművesség között? Esetleg a kommunista magyar állambiztonság »Kőműves Sándor« és »Franz Kirchenbauer« fedőnévvel tevékenykedő ügynöke, aki 1979-ben bekövetkezett haláláig baloldali elkötelezettségét bizonygatta tartóisztiájainak? Vagy valaki más volt, esetleg mindez egyszerre?»

Ezekkel a kérdésekkel vezeti be a könyv ismertetését a szerző, Petrás Éva, és ezekre a kérdésekre kísérli meg a válaszadást e nemrég megjelent művében.

Petrás vállalkozása egyszerre volt könnyű és igen nehéz. Elsőre könnyűnek tűnik ugyanis a vállalt feladat, hiszen vizsgálódásának alanya, Nagy Töhötöm 55 éves korában maga is írt és megjelentett egy önéletrajzi ihletésű könyvet *Szabadkőművesek és jezsuiták*<sup>2</sup> címmel addigi életé-

ről, másrészt hatalmas iratanyagot gyűjtött össze élete folyamán, és adott át megőrzésre 1976-ban az Országos Széchényi Könyvtárnak. (Ennek az archívumnak az anyagából megjelentek már 2016 és 2017 folyamán válogatások, először digitálisan a Magyar Elektronikus Könyvtár állományában, majd később nyomtatott formában.)<sup>3</sup> Ugyanakkor nehéz feladat Nagy Töhötöm teljes életrajzának elkészítése, mivel Nagy életének bizonyos szakaszairól (különösen dél-amerikai életéről az 1950-es évek folyamán) alig akad forrásanyag. Hasonlóan hiányosak, illetve egyoldalúak az ismereteink Nagy Töhötöm életének utolsó évtizedéről. Ami az utóbbi időszakot illeti, nagy meglepetést jelentett a 2010-es évek közepén, hogy – a korábbi titkosítás feloldása után – kiderült: egy tucatnyi dosszié több száz oldalnyi anyaga tanúsítja, hogy Nagy 1966-tól haláláig együttműködött a magyar titkosszolgálattal. (Az állambiztonsági iratokon kívül azonban alig akad forrásanyag életének erről az időszakáról.)

Főként az említett források és más bel- és külföldi levéltárak anyagát feldolgozva állította össze könyvét a szerző. Az első két fejezetből megismerhetjük Nagy Töhötöm pályaválasztásának körülményeit, a jezsuita növendékek tanulmányi rend-

1 Petrás Éva: *Álarcok mögött. Nagy Töhötöm életei*. Budapest–Pécs, 2019, ABTL–KRONOSZ.

2 Dr. Töhötöm Nagy: *Jesuitas y Masones*. Buenos Aires, 1963. Magyar nyelvű kiadás: *Jezsuiták és szabadkőművesek*. Buenos Aires, 1965; 2. kiadás: Szeged, 1990.

3 *Egyház és kommunizmus*. A II. Vatikáni Zsinat elmaradt 5. ülészaka (MEK, 2016); *Az arcvonalon való átszökés naplója* (MEK, 2016); *Napló, 1945–46*. Kapcsolódó dokumentumokkal (MEK, 2017); *Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése, 1939–1969* (MEK, 2017); *Részletek Nagy Töhötöm fiatalkori naplóiból, 1937–1940* (MEK, 2019).

szerét, a fiatal jezsuita szerepét a múlt század első felének legnagyobb agrárfújásai mozgalmának, a KALOT-nak a szervezésében és második számú papi vezetőként annak irányításában. A harmadik fejezetben olvashatunk az 1944 végi nagy vállalkozásról, amelynek során Nagy átszökött az orosz fronton, hogy a szovjet katonai vezetéssel felvéve a kapcsolatot, biztosítható legyen a KALOT tovább működése a megszállást és a várható kommunista hatalomátvételt követően is.

Azok számára, akik eddig nem ismerték Nagy Töhötöm életútját, különösen is érdekes lehet a IV. és az V. fejezet, melyek Nagy Töhötöm titkos, illegális határon való átszökéseibe avatják be az olvasót, abba a merész vállalkozássorozatba, amelynek kezdeti célja csupán annyi volt, hogy anyagi támogatást szerezzen a mozgalom számára, amely azonban minden út alkalmával egyre jelentősebbé vált: rendkívüli módon tágitotta Nagy Töhötöm világpolitikai tájékozottságát, kapcsolatba került az amerikai titkosszolgálatokkal, és közvetítő szerepet vállalt a Szentszék és a szovjetek között. Az V. fejezet azonban már elvezet Nagy Töhötöm életének első nagy tragédiájához is: Mindszenty bíboros nem volt képes elfogadni a KALOT és a Demokrata Néppárt mögött álló szellemi háttér emberek (P. Kerkai Jenő, P. Jánosi József, P. Mócsy Imre, Barankovics István és követői) „modus vivendire” való törekvését, amelyet Nagy is magáénak vallott, hanem – a nyugati hatalmak közeli beavatkozására számítva – a merev szembenállás politikáját választotta. Ennek az ellentétnek mentén a Prímás és Nagy Töhötöm viszonya annyira kiéleződött, hogy azután e nézetkülönbséget személyesen leginkább Nagy Töhötöm szenvedte meg, aki 1946 végén, ötödik illegális római útjáról már nem térhetett haza, hanem Dél-Amerikában kellett új életet kezdenie.

A következő két fejezet foglalkozik elsősorban ezzel az új élettel, melynek során megtudjuk, hogy Nagynak, bár komoly kísérletet tett rá, Uruguayban, illetve

Argentínában sem sikerült a magyar KALOT-hoz hasonló szociális mozgalmat elindítania; mert bár hatalmas igény lett volna rá, de az ottani még elmaradottabb társadalmi viszonyok és a helyi egyházi vezetés ellenállása miatt eleve kudarcra volt ítélve minden valamire való keresztényszociális törekvés. A megismétlődő kudarc által kiváltott lelki krízis hatására Nagy végül is (Róma engedélyét megszerelve) 1948-ban elhagyta rendjét, polgári foglalkozást keresett, megnősült és gyermeke született. 1952-ben belépett a szabadkőművesek közé, ahol gyorsan emelkedett a magasabb fokozatok felé. 1963-ban, részben a II. vatikáni zsinat hatására, megjelentette (először spanyol nyelven) a *Jezsuiták és szabadkőművesek* című, nagy feltűnést keltő könyvét, azzal a fő céllal, hogy egyenesse a katolikus egyház és a szabadkőművéség közötti megbékélést.

A VIII. fejezet szól arról, miként vette fel a kapcsolatot a magyar állambiztonsági szervezet Nagy Töhötömmel a Buenos Aires-i magyar követségen és egyeztetett vele jövőbeli terveiről: egy újabb könyv megírásáról, mely az egyház és a kommunizmus kapcsolatát taglalja majd, és amellyel kapcsolatban kerül sor Nagy családjának 1966-os magyarországi hazalátogatására, az állambiztonsági szervekkel való kapcsolat írásbeli rögzítésére, majd Nagynak és családjának 1968-ban történő végleges hazatelepülésére.

A IX. fejezet tárgyalja Nagy végleges hazatelepülésének vélt motivációit, magyarországi fogadtatását, beilleszkedését a hazai társadalmi viszonyok közé; majd az utolsó három fejezet ismerteti néhány olyan akciót, ill. akciótervezetet, amelyet az állambiztonság és Nagy Töhötöm együtt dolgozott ki abból a célból, hogy dezinformációkkal befolyásolják a Szentszék, ill. a jezsuita rendi vezetés „keleti politikáját”. Ezek mellett szó esik arról is, miként alakult Nagy Töhötöm kapcsolata a hazai, illetve a külföldi szabadkőművességgel.

Összességében kijelenthető, hogy Petrás Éva és a munkáját segítő munkatársai

hatalmas munkát végeztek a szerteágazó forrásanyag összegyűjtésével, majd „egybefűrésével”, összedolgozásával. A recenzensnek akadnak azonban olyan észrevételei, amelyekről úgy gondolja, érdemes megosztani mindazokkal, aki szintén végigolvasták vagy majd végigolvassák Nagy Töhötömnek ezt az életrajzát.

Az Epilógusban összegzésül ezt írja Petrás Éva: „Az olvasó életrajzával folytatott belső párbeszédre bízunk annak eldöntését, hogy mi manifesztálódik ezekben a sorokban: utólagos identitáskonstrukció, önfelmentési szándék, egy jezsuita történeti gyökerekből táplálkozó kulturális azonosulási kísérlet egyéni és önkényes interpretációja, esetleg kockázatos és drámai magányos vállalkozás, egy személyiség fokozatos dezorientációja, erkölcsi hanyatlása, majd szétesése, vagy épp ellenkezőleg: szintéziskísérletének sikeressége s törekvéseinek következetessége, egy erőteljes hivatástudattal bíró történelmi szereplő utópisztikus humanizmusa és, ha úgy tetszik, hite.”<sup>4</sup>

A recenzensnek, aki körülbelül ugyanazokat a forrásokat ismeri, mint az életrajz szerzője, az a benyomása, hogy a szerzőnek, deklarált céljaival ellentétben, nem sikerült teljes mértékben pártatlanul és elfogulatlanul bemutatnia Nagy Töhötöm személyét, életét és munkásságát. Itt most csupán néhány példát idézünk fel erre.

Petrás Éva azt írja: [Nagy] „személyi archívumának forrásanyaga és publicitást nyert műveinek, illetve kiadatlan kéziratának állításai azonban számos ponton eltérnek egymástól – a faktumot már ő maga több ízben a fiktum irányába mozdította el, hogy a személyét övező legendák és fikciót valóságtartalmát ne is említsük!”<sup>5</sup> A recenzens azonban éppen ezzel ellentétes benyomásokat szerzett, végigolvastán Nagy Töhötöm „publicitást nyert műveit” és az OSZK-ban őrzött teljes

iratanyagát. Ezek összevetését megkönynyíti Nagy Töhötömnek az a munkamódszere, hogy számos esetben rögzített eseményeket (a megőrzött) zsebnaptáraiba, hosszú éveken át naplót vezetett, egykorú feljegyzéseket készített, megőrizte a neki címzett leveleket és az általa írtak másolatát. Ha ezeket összevetjük a *Jezsuiták és szabadkőművesek* tartalmával (vagy akár a hagyatékban fennmaradt személyes, életrajzi jellegű kéziratokkal), akkor alig lehet találni eltérést közöttük. Valójában Petrás Éva is csak egy-két példát említ, ahol eltéréseket vett észre, de ezekre az eltérésekre van észszerű magyarázat: Petrás olyan írásokra hivatkozik, amelyek minden bizonnyal szándékosan nem felelnek meg részben vagy egészben a valóságnak, mert azokban Nagy biztonsági okokból nem tárhatta fel a valóságot. Természetes és érhető, hogy amikor például az oroszok kérésére készített egy összeállítást az addigi illegális római és erdélyi útjairól, az abban leírtak csak részben feleltek meg a tényleges történéseknek, hiszen nem akarta sem magát, sem a küldetését, sem mások életét, személyes biztonságát veszélybe sodorni. (Petrás nem említi könyvében, hogy az „Útjaim” az orosz tisztek kérésére készült. Pedig Nagy ezt utólag kézírással feltűntette a hagyatékában fennmaradt példányon.) Hasonlóképpen értelmetlen összehasonlítás alapul venni Nagynak olyan kijelentéseit, amelyeket az állambiztonsági szerveknek tett.

Petrás Éva könyvének IV. fejezetében számol be arról, hogy Nagy 1945. évi második római útján – a Szentszék kérésére – részletes jellemzéseket írt azokról az egyházi személyekről, akik a tavasszal elhunyt Serédi Jusztinián esztergomi prímás érsek utódjaként számba jöhetnek, majd XII. Piusz pápa személyes kihallgatáson is fogadta Nagyt, és hozzáfűzi (73): „A pápa végül két nappal később, több más, de mindannyiszor azonos irányba mutató információ figyelembe vételével hozta meg döntését, és nevezte ki Mindszenty Józsefet...” – Vizsont Balogh

4 Petrás É.: *Álarcok mögött...*, 267.

5 Petrás É.: *Álarcok mögött...*, 10.

Margit kétkötetes Mindszenty monográfiája szerint Nagy Töhötömön kívül legfeljebb csak az 1945 áprilisában Magyarországról kiutasított Angelo Rotta pápai nunciustól (esetleg munkatársától, Genaro Verolinótól) valószínűsíthető információ érkezése a Szentszékhez arról, hogy ki lenne a megfelelő személy esztergomi érseknek. (Tóth Miklós teológus csak a később, a döntés után érkezett Rómába, és Balogh Margit szerint bár volt a magyar kormányhoz hivatalos javaslata, de kétséges, hogy az egyáltalán eljutott-e a Vatikánba, mivel Puskin szovjet nagykövet elutasította a magyar kormány arra irányuló kérését, hogy közvetlen kapcsolatba lépessen a Szentszékkel.)<sup>6</sup>

Másutt (78) azt írja egy 1945-ös eseményről: „Közel két évtizeddel később papírra vetett visszaemlékezése szerint ekkor Nagy beszámolt Mindszentynek a Rómában történekről...” „Nagy egykori érzéseit reflektálva fűzte tovább a történetet, saját akkori motivációiba is bepillantást engedve...” – Petrásnak tudnia kell, hogy Nagy Töhötöm 1945–46-ra vonatkozó, az eseményeket részletesen rögzítő kézírásos naplói 2014-ben még hiánytalanul megvoltak az OSZK-ban őrzött hagyatékában. A recenzensnek még módjában volt végigolvasni azokat. E naplófüzetek egy részének azóta rejtélyes és rendkívül sajnálatos módon nyoma veszett, de tartalmuk részben mégis megmaradt, mert Nagy Töhötöm még életében legépelte azok nagy részét. Ha pedig e naplókat, ezeket az említett gépiratos lejegyzéseket, a *Jezsuiták és szabadkőművesek*be átvett részleteket, valamint a Rómába, illetve Mindszentynek írt jelentéseit összevetjük egymással, akkor szinte szó szerinti egyezés állapítható meg közöttük. Indokolatlan tehát azt sejtetni, hogy Nagy csak húsz év múlva, bizonytalan emlékezetből írt le dolgokat.

6 Balogh Margit: *Mindszenty József (1892–1975)*. I–II. kötet. Budapest, 2015, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 415–429.

Könyvének 35. oldalán úgy fogalmaz Petrás: „a tercia végeztével egyik első dolga volt Imrédynek írni”. Ebből a fogalmazásból úgy tűnik, mintha Nagy saját kezdeményezésből tette volna ezt, pedig tudható, hogy P. Kerkai kérését teljesítette. (Lásd: P. Kerkai 1940. 06. 10-én kelt levelét Nagy Töhötömhöz.)

Az V. fejezett mottójában (101) a szerző Ugrin Józsefnek (egyébként egyik rendkívül elfogult) írásából választ ki egy részt, többek között ezt: „eszköz és alibi volt csupán, mint ahogy az volt Nagy Töhötöm lábatlankodása is”. – Indokolatlan és méltánytalan ez a mottóválasztás, hiszen magából a fejezetből is az derül ki, hogy Nagy Töhötöm közvetítési kísérletei és római útjai sokkal többek és jelentősebbek voltak, mint „lábatlankodások”.

Hasonlóképp helytelenek érzem és vélem a VI. fejezett mottóválasztását (137), amelyben pedig Nagy Töhötöm az állambiztonságnak tett kijelentéséből idézi többek között: „P. Kerkait a minden idők nagy változásainak sokszor végig nem gondolt láza és lendülete tette börtönbe...” – Véleményem szerint Nagy a valóságban aligha így gondolkodott P. Kerkairól, csupán igyekezett az állambiztonságiak szája íze szerint fogalmazni.

Nagy *Egyház és kommunizmus* című könyvével kapcsolatban írja az életrajz szerzője a 183. oldalon, hogy „Nagy önközlési lehetőséget látott minden zsinati résztvevő képzeletbeli felszólalásának végigjárásában”. Bár bizonyára igaz, hogy Nagy a képzeletbeli felszólalások egy részével egyetértett, de sem a pro-, sem a kontra-érvek nem önközlések voltak, hanem óriási szakirodalom feldolgozásának az eredményei (a felhasznált források részletesen fel vannak sorolva a mű végén).

A 206. oldalon egy ügynöki jelentésre hivatkozva említi Petrás Éva, hogy a rendtársaknak „meggyőződésük, hogy Nagy magnószalagra rögzítette beszélgetésüket...” E mondattal kapcsolatban célszerű lenne tudatni az olvasóval, hogy ilyen

valójában nem történt, s hogy egyébként is NT Magyarországon élő magyar állampolgárokról a szó klasszikus értelmében nem „jelentett”.

A 210. oldalon olvassuk: „Nagy új modus vivendi-elképzelése azon az intellektuális bravúron is alapult, hogy eltekintsen az 1948 utáni magyarországi egyházüldözéstől és többek közt Kerkai meghurcoltatásától is, következetesen a Rákosi-rendszer bűnei közé sorolva azt.” – A recenzens véleménye: az, hogy ezt nem hányta az állambiztonságiak szemére, egyáltalán nem jelenti azt, eltekin-tett attól.

Az életrajz 212–215. oldalain azt írja Petrás Éva, hogy Nagy Töhötöm az állambiztonsági szervek ösztönzésére a *Jezsuiták és szabadkőművesek* 1968/69-es német kiadásához bizonyos mértékben átdolgozta könyve szövegét, és „a változtatások által természetesen Mindszenty lett feketébb és a szovjetek, illetve a magyar kommunisták fehérebbek”. Állításának bizonyítására csak három apró példát hoz fel a szerző a 858. számú lábjegyzetben, de helytelenül, a magyar és német szöveg összevetéséből veszi azokat, pedig a német nyelvű fordítás nem a magyar változathoz, hanem a spanyol nyelvű kiadásból készült, tehát a német nyelvű kiadást a spanyollal kellett volna vagy kellene összevetni. (A szerző által említett három példából kettő a spanyol és a német kiadásban nem mutat eltérést, a harmadik pedig tartalmilag teljesen jelentéktelen.)

Az ilyen viszonylag apró, de mégis bizonyos elfogultságokról tanúságot tevő megjegyzésekből többet is lehetne még idézni a könyvből, de a recenzens nem szeretné ezeket mind felsorolni. Inkább azt tenné szövé: ebben az életrajzban leginkább az tartja zavarónak, hogy a szerző túlságosan épít az állambiztonsági iratok szövegére. És bár más motivációkat is megemlít Nagy Töhötöm hazatérésére és a kommunista hatalommal való (látszólagosan őszinte?) együttműködésére, az

olvasónak mégis az a benyomása támad, mintha Nagy Töhötöm legfőbb indítéka a hazatérését illetően a Mindszentyvel szemben érzett bosszúvágya lett volna. („Nagy 1966 után már nem Mindszenty, hanem Mindszenty-ellenessége áldozata lesz” – írja Petrás könyve 282. oldalán.) És amikor a magyar biztonsági szervekkel való együttműködéséről ír, az a benyomása támad az olvasónak, mintha a szerző ab ovo ténynek fogadná el azt, hogy Nagy szívvel-lélekkel és mély meggyőződésből a kommunista államhatalmi érdekek kiszolgálását vállalta volna. Mintha valójában a lelke vagy tudata mélyén valószínűtlennek tartaná a szerző, hogy esetleg más komoly motivációja is lehetett Nagy Töhötömnek. Pedig ez a kulcskérdés: Miért vállalkozott erre az „együttműködésre”? Ha tudniillik voltak az állambiztonságiak előtt rejtgetetni való szándékai, akkor minden feléjük irányuló és kinyilvánított szándékot vagy kijelentést, amelyekről az állambiztonsági iratok tanúskodnak, kritikával, fenntartással kell kezelni.

A recenzensnek, terjedelmi okokból, nincs módja arra, hogy részletesen és alaposan kifejtse nézeteit Nagy Töhötöm hazatérésével kapcsolatban, megtette ezt már a „Tükör által homályosan” című tanulmányában.<sup>7</sup> Ha nem is tudja cáfolni, hogy elképzelhető az a magyarázat, ami Petrás könyvéből, ha be nem vallottan, de kisejlik, miszerint Nagy belső meggyőződésből vagy opportunizmusból vállalta volna az együttműködést, legalább ugyanolyan bizonyossággal lehetségesnek tartja, hogy Nagy Töhötömöt ennél „pozitívabb” indítékok hajtották.

Nagy már 1963-ban megírta P. Kerkai Jenőnek, korábbi munkatársának, „főnő-

7 Keresztes András: „TÜKÖR ÁLTAL...” Nagy Töhötöm együttműködése az állambiztonsági szolgálatokkal. In *Századok*, 149. évfolyam, 2015/6. szám, 1471–1486. (online: [http://szazadok.hu/doc/2015-6\\_0.pdf](http://szazadok.hu/doc/2015-6_0.pdf))

kének”, legjobb barátjának, hogy a *Jezsuiták és szabadkőművesek* megjelenése után máris egy következő terv foglalkoztatja, egy újabb könyv megírásának a terve, és utal arra is, hogy majd azzal is egy kibékülés előmozdítását szeretné szolgálni, a megegyezés keresését a „haladás” erőivel. – Nem szabad szem elől tévesztenünk az akkori helyzetet, amikor világviszonylatban terjeszkedni látszott, sőt feltartóztatatlannak tűnt a kommunizmus eszmérendszere, és ugyanakkor ezek voltak azok az évek, amikor egyre inkább előtérbe került a dialógus iránti igény, akár a vallások, akár a különböző világnézetek között. És szemben Petrás Éva állításával, aki szerint az 1968 folyamán megírt *Egyház és kommunizmus* fő témája a szociális kérdés (182), a recenzens úgy véli, hogy a mű fő témája a marxizmus és a kereszténység, a szocialista országok és a katolikus egyház közötti párbeszéd lehetősége, illetve szükségszerűsége. Ebben pedig Nagy meggyőződéssel hitt. (Akit komolyan érdekel a keresztény–marxista dialógusok témája, története, annak feltétlenül érdemes elolvasnia ezt a művet.)

Petrás könyve 195. oldalán írja: „[Nagy] mindvégig hűségesen tartotta magát ahhoz a legendához, miszerint azért települt haza, hogy szellemileg kibontakozhasson, és szolgálhassa Magyarország és az egyház ügyét”. Lehet, hogy ez az állítás az állambiztonságiak számára (titkosszolgálati értelemben vett) „legenda” volt, de attól még lehetett ez NT valódi belső szándéka. Mint ahogy az állambiztonságiak számára Nagy „legendájához” tartozott az is, hogy hazajövetelének az is célja, hogy megírassa kibővített könyvét *Jezsuiták, szabadkőművesek, kommunisták* címmel. Nagy hagyatékában azonban sok jel arra utal, hogy ez sem csak egyszerű fedősztori volt számára, hanem valódi belső szándék. Becsvágya lehetett, hogy a kommunizmust belülről megismerve, lehetőleg a kommunisták közé beépülve, ahogy korábban legbelülről ismerte meg a Jézus

Társaságát, majd a szabadkőművességet, elmondhassa majd, hogy egyformán megalapozott ismeretekkel rendelkezik immár mindhárom „világról”. (Igaz, utólag már látható, hogy a kommunizmust belülről ugyan megismerte, de annak rendszerébe beépülnie olyan fokban nem sikerült, ahogy „beépült” korábban az egyház elit szervezetébe, a jezsuita rendbe, majd később az egyik fő ellenség, a szabadkőművesek társaságába. Ez nem volt összeegyeztethető az állambiztonságiak elvárásával és szándékaival.)

Márpedig, ha ezt a magyarázatot is lehetségesnek tartjuk, akkor ebből is az következik, hogy nem vehetünk minden olyan kijelentést szó szerint, amit Nagy az állambiztonságiak számára tett, és nem gondolhatjuk, hogy teljesen alaptalan az a feltételezés, hogy amikor a hetvenes években rendszeresen látogatott Rómába, akkor a Szentszék és a jezsuita rendi központ illetékeseinek nem feltétlenül csak az állambiztonságiakkal együtt kidolgozott dezinformációkat közvetítette, hanem más és „valódiabb” információkat is átadhatott a magyar egyház helyzetéről. Egyértelmű jelei maradtak annak például, hogy Nagy Töhötöm az egyház érdekeit (is) segíteni kívánta.

Sőt, annak is maradt nyoma, hogy a kommunista hatalom embereit az állambiztonságiakon keresztül akarta meggyőzni arról, hogy érdemes lenne nagyobb működési szabadságot engedni, hogy érdemes lenne szövetségessé tenniük az egyházat. Természetesen olyan érveket használt, melyeket az azok képesek megérteni, melyek a kommunista államhatalomnak jelentenek „hasznot”.

Jellemzésül egy részlet Nagy Töhötöm 1975. május 20-ai „jelentéséből”:<sup>8</sup>

„Az egyház reformtörekvéseinek összes céljai összeesnek a szocializmus céljaival, természetesen nem teljesen fedik

8 Forrás: ÁBTL Bt-1584/6, 133–134.

egymást, mert ez lehetetlen is volna, senki nem is kívánja, hanem igen sok pontban megegyeznek. Ez látszik az egyházon belül, mert ahol és akik ezt az aggioramentót [megújulást, a korhoz való alkalmazkodást] kezdték megvalósítani, azok mind balfelé kanyarodtak el. A balra fordulás összeesik a reformtörekvések megvalósításával: amikor az egyházon belül az elméletből és a szép elgondolásokból valóság lesz, az ipso facto baloldali tendenciát mutat. Ez is mutatja, hogy hol van az »új tartalom«. (A spanyol, a belga, a brazil és általában a dél-amerikai egyházak példája.)

Ha segítjük az egyházat felénk közeledni, velünk leülni tárgyalni és megegyezni, többirányú sikereket érünk el, és valóságos magasfekvésű taktikát folytatunk: először is meggyorsítjuk az egyház balra kanyarodását, amely ezektől a megegyezésektől függetlenül is folyamatban van; továbbá megbontjuk a kapitalista tábor, beépített ellenfelet nyerünk, és ami a legfontosabb, a kapitalizmust így tudjuk legjobban az egyház ellen fordítani. Épp elég fejfájása van így is, hát még egy ellenséggel több saját táborán belül. A mi közeledésünk közvetlen következménye lesz, hogy a kapitalizmus távolodni fog az egyháztól, ez pedig nekünk nagyon jó: fokozza a kapitalizmus bomlását, belső zavarait, és nem fogják tovább élvezni az egyház valóságos szentesítését, ami igen nagy segítség volt számára a tömegek felé. Az egyház különben is veszélyes ellenfél: szívós, alattomos, a lelkek mélyén is működik, tegyük tehát mentől előbb a kapitalista világ ellenségévé. Egyszer így is, úgy is azzá lesz, miért ne gyorsítsuk fel ezt a folyamatot.

Az a kifogás az egyház ellen, hogy évszázadokig a legbensőbbben egybeépülve szolgálta ki az evangéliumok szellemétől annyira idegen feudalizmust és kapitalizmust, nem érv ma ellene, mert az egyház mindenkit kiszolgál, ha az érdekei úgy kívánják, bennünket is, ha meggyőződik, hogy ez az ő érdeke. Győzzük meg! Azt, hogy jól szolgálta ki a feudalizmust és

a kapitalizmust, éppen azt bizonyítják, hogy bennünket is jól fog kiszolgálni, mert érdekeink közösek lesznek. Épp az evangélium címén lesznek közösek. Hiszen az evangéliumok legjobb ismerői és megélői, az első keresztények, formális kommunizmusban éltek, csak később lettek »nagyurakká«. Különben az egyháznak teljesen mindegy, hogy milyen a rendszer, ő minden rendszerrel összeáll, hogy megtalálja a számítását. Ma pedig legfőbb és csaknem egyetlen »számítása« a fennmaradás. Hol van már azoktól az ambícióktól, hogy a világot befolyásolja és kormányozza. Nagy dolog ma számára már az is, hogy fennmarad.

A magunk részéről pedig azt már sokszor leszögeztük, hogy a vallási érzést, ösztönt egyelőre nem lehet kikapcsolni teljesen az emberi társadalomból, még itt van, sokan igénylik, még hatással van az emberek egy részére, működik; nos, akkor hát működjön a mi javunkra, és legyen a mi szövetségeseink. Tegyük meg – nem mindent! – csak néhány hasznos dolgot, hogy ezt elérjük. Fogjuk fel ezt úgy, és ebben a szellemben dolgozzuk is ki, mint egy hadászati lépést: az ellenfél [a kapitalizmus] sorainak a megbontását.”

Nem véletlen, hogy egyik alkalommal Pál Andor r. százados írja a Nagy Töhötömről szóló belső jelentésében: „[Nagy Töhötöm] Jelentésében *mindkét oldalon* [a Vatikán és az Állambiztonság felé is – KA] »jó« akar maradni, keresi a középutat, magatartási vonalon jó lenni, a szépséghibája csupán az, hogy ő maga is így akarja, *következetes meggyőződéssel csinálja.*”<sup>9</sup>

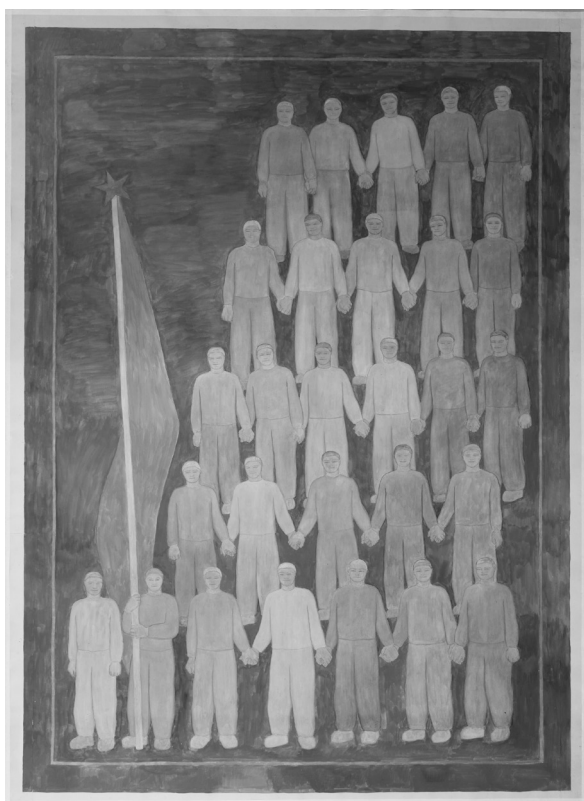
Rövidre fogva: a recenzens véleménye az, hogy aki jól meg akarja ismerni Nagy Töhötöm életét, az – Petrás Éva könyve mellett – lehetőleg olvassa el Nagy Töhötöm ma már könnyen elérhető saját írásait is, és ha teheti, kutasson maga is mind

9 ÁBTL 3.1.2. M-37054 dosszié, 230–231.

az OSZK Kézirattárának, mind az Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltárának anyagaiban (nem mellőzve azonban az állambiztonsági iratok tartalmával kapcsolatos kötelező óvatosságot). Egyelőre az látszik valószínűnek, hogy a Petrás Éva által könyve bevezetőjében feltett kér-

désekre a választ nem lesz könnyű megtalálni. Talán akkor juthatunk még közelebb az igazsághoz, ha a vatikáni levéltárakban kutathatók lesznek az 1960–70-es évekre vonatkozó dokumentumok. Addig marad a bizonytalanság, és maradnak a kérdőjelek.

Keresztes András



Ferenczy Noémi: Felvonulás (gouache, karton, 2290x1660 mm, 1949)

KERESZTES ANDRÁS (1948) középiskolai tanár, Nagy Töhötöm életművének kutatója, több kéziratának gondozója, sajtó alá rendezője és megjelentetője.